

**МОРАЛ И ЕТИКА
НА
РАВЕНСТВОТО И НЕРАВЕНСТВОТО
В СЪВРЕМЕННОТО БЪЛГАРСКО
ОБЩЕСТВО**

Издателство „Авангард Прима“
София, 2018

Статиите в сборника представляват доработените доклади на участниците в Тринадесетата национална конференция по етика, посветена на темата: „Морал и етика на равенството и неравенството в съвременното българско общество“. Този научен форум е проведен на 15 декември 2017 г. в РКИЦ – София.

Книгата се издава с любезното съдействие
на г-н Георги Пирински – депутат в Европейския парламент.

Съставители и научна редакция:

© Доц. Емилия Маринова, д-р по философия

© Проф. Максим Мизов, д.с.н.

Рецензенти:

Доц. д-р Станка Христова

Д-р Константин Пеев

ISBN 978-619-239-001-3

„Авангард Прима“, издател

София, 2018

ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА НЕРАВЕНСТВАТА: „ОТВОРЕНИ ИНОВАЦИИ” ЗА РЕВИТАЛИЗАЦИЯ НА МЕЖДУБЛОКОВИ ПРОСТРАНСТВА

Вяра Ганчева¹

Представеният по-долу анализ използва резултати от научно-изследователски проект на тема „Културна идентичност и енергийна ефективност при ревитализацията на междублоковите пространства на панелните комплекси в София”. Финансираният от Фонд „Научни изследвания” (с бенефициент УАСГ и с ръководител проф. д-р, арх. Йордан Радев) проект има за цел да разработи подход за планиране и ревитализация на междублоковите пространства на панелните комплекси в контекста на архитектурно-културното наследство и устойчивото развитие.

Преосмислянето на градското планиране и създаването на нови механизми за градоустройство е изправено пред сериозни предизвикателства: загуба на природни ресурси в градовете, социална поляризация, задръствания и замърсяване на въздуха, комерсиализация на историческите дадености и загуба на идентичност, упадък и загуба на публични пространства или липса на достъп до такива за голяма част от хората. Ситуацията днес напомня за т.нар. „трагедия на публичните блага”, когато в рамките на една система на споделени ресурси индивидите, действащи според собствените си интереси, с поведението си застрашават общото за всички индивиди благо, като го изчерпват или влошават качеството му посредством колективните си действия. [Hardin, G. 1968]

¹ Главен асистент, доктор по социология – ИИОЗ, БАН ganchevav@yahoo.com

Проблемът – натрупване на неравенства

Междудисциплинният екип, част от който е и авторът, проведе десет теоретични и емпирични изследвания – териториално-устройствени и нормативно-правни анализи, урбанистични, социологически, финансово-икономически, културно-антропологични, статистически проучвания. Бяха събрани количествени и качествени, субективни и обективни, външни и вътрешни оценки, свързани с обитаването на панелните комплекси в столицата. Проучени бяха 1059 междублокови пространства, разположени в 69 жилищни комплекса в София, от които като казуси за изследване (след седем последователни итерации) бяха избрани три: в „Дружба-2“, „Левски-В“ и „Обеля-1“. Бяха реализирани социологически анкети на обитатели, дълбочинни интервюта с експерти, широко обществено допитване чрез сайта на проекта (<http://blockareas.bg/>) и обработка на статистически данни от НСИ.

Подбраните междублокови пространства са в най-необлагодетелстваните части на панелните комплекси на София, където има най-тежки проблеми със социалното и пространственото включване. Обобщен, анализът на градското пространство констатира следното състояние на подбраните казуси за изследване – междублокови пространства (МБП) и съседните едропанелни жилищни сгради в съответния имот :

- нееднороден социален статус на обитателите;
- negliжиране и значителна незаинтересованост на обитателите от околните жилищни блокове към естетиката на пространствата;
- безстопанственост по отношение алейните настилки и градинска мебел;
- отсъствие на ефективно осветление, кошчета за смет, битови и архитектурни паркови елементи и т.н.;
- нецелесъобразно, кампанийно поддържане на тревните площи и дървесно-храстовата растителност и цветята;

- хаотичен и непланиран строеж на търговски обекти;
- нараснали прояви на антисоциално поведение, пресъпност и вандализъм;
- нараснало усещане за несигурност и санитарно-хигиенна безопасност;
- неосъзнати, но категорично различни виждания на обитателите относно бъдещото развитие на квартала;
- силно ограничено използване по предназначение на тези пространства за отдых на майки с малки деца, по рядко пенсионери и много рядко ученици.

Комбинацията от културно-антропологични и социологическите изследвания, реализирани в рамките на проекта, показва, че натрупаните неравенства, водят до отчуждение и конфликтност в социалната среда.

Теоретична конструкция на Пиер Бурдийо за връзката между физическо и социално пространство (структурата на отношенията между различните видове капитали) ни позволи да преоткрием и тестваме междублоковото пространство като обективиращи „разпределения на различни видове блага и услуги, както и на достъпа на групата актьори до тях, в зависимост от физическото им разположение“. [Bourdieu, P. et. al. 1993: 161]

Предпоставката, която следвахме, че с оглед на разполагането на капитали се увеличават или намаляват шансовете на достъп до тези блага и услуги, позволи, чрез изследването на структурата на физическото пространство, да се реконструира социалната структура, обективизирана в него. Например, взаимната допълнителност между мръсотия и бедност разкри как, вместо междублоковите пространства в панелните комплекси да са общо благо, споделени пространства за обитателите, да са достъпни, свързани, уютни, атрактивни и привлекателни, те са „ничия земя“.

Резултатите от проучванията потвърдиха хипотезата за множествена уязвимост на обитателите, като в случая пространс-

твената сегрегация е само физически израз на социалните неравенства. Доказано беше, че вместо да са част от екологичните, социални, икономически и културни градски мрежи, които насърчават активността, здравето и благополучието на гражданите, и носят ползи за общността, въпросните междублокови пространства са затрупани от автомобили мръсни „задни дворове“, символи на отчуждението, обедняването и дестратификацията.

Идентифицираната множествена уязвимост на обитателите е следствие на моноцентричния модел на разрастване на градовете – в дългосрочен план той превърна панелните комплекси в „градски спални“, лишавайки ги от едновременно от социални, здравни, образователни и културни услуги.

В публичните – общодостъпни, но не и общи в социално-психологически смисъл, пространства, общото благо е загърбено. По този начин обединените в мрежа занемарени междублокови пространства образуват своеобразна периферия. „Периферният град“ – панелният комплекс, получава своя периферия – междублоковите пространства (МБП). Поради това те не са „публични пространства“ *sensus stricto*, което гарантира лошо качество на живота, заради липсващите придружаващи услуги, заради неудобствата и недоизградената инфраструктура за обитателите.

Едно от доказателствата, че междублоковите пространства, са „периферия на периферията“ е, че за тях даже нямаше правна дефиниция към момента на проучването. Ето защо за целите на проекта беше дадено следното работно определение: *„междублоково пространство е свободният терен в застроени с еднопанелни жилищни сгради урегулирани поземлени имоти – общинска или държавна собственост, отредени за благоустрояване, озеленяване, паркиране, спортно-развлекателни, или други дейности за задоволяване на потребностите на обитателите на прилежащите и съседните едропанелни жилищни сгради в съответния имот.“*

Неглижирането на междублоковото пространство като публично пространство е омаловажаване на значението му като

общо благо, като обществено място за задоволяване на потребностите на обитателите от чист въздух, от място за спорт, отдих и развлечения.

Установената маргинализация на обитателите в МБП на изследваните казуси в „Дружба-2“, „Левски-В“ и „Обеля-1“ намира израз в едновременната им физическата отдалеченост от здравни, образователни, социални и културни услуги, тоест в затруднения достъп до общи блага, от една страна. От друга страна, неин израз са и липсата на сигурност, на детски, спортни площадки, на пейки за отдих в междублоковото пространство, създаващи неудобства за живеещите.

Акумулираните пространствени, но също и социални, икономически, екологични и културни неравенства водят до натрупване на отрицателни ефекти и проблеми със социалното включване на обитателите на комплексите, респ. затруднено изграждане на общностна идентичност. Неблагоприятните последици в индивидуален и в обществен план са разпадащи се общности и формиране на „аморален фамилизъм“. Понятието е използвано през 1958 г. от антрополога Едуард Бенфийлд, за да опише определен тип поведение, присъщо за разпадащите се традиционни общности, които не успяват успешно да се модернизират. „Аморалният фамилизъм“ описва начина на мислене, при който всички значими социални връзки се свеждат до лоялност в рамките на семейството [Banfield:1958].

Решението – от акумулиране на неравенства към акумулиране на предимства

Изход от натрупването на неравенства е т.нар. „*трансформативна иновация*“, чрез която може или трябва – обратното, – да се акумулират предимства и да се възстанови равнопоставеността между центъра и периферията.

Ревитализацията, според нас, е именно такава трансфор-

мативна/системна иновация. Тя може да се разбира като процес на акумулиране на предимства – екологични, социални, икономически и културни.

- *Ревитализацията* е процес на подобряване на състоянието на западнали райони и подпомагане на хората, живеещи в тях, да подобрят качеството си на живот, като възстановителният процес създава определена рамка за устойчиво развитие, при това не само за настоящите, но също и за бъдещите поколения;

- *Ревитализацията* е интегрирано управление и възстановяване на градската среда чрез публично-частни партньорства и с активното участие на гражданите;

- *Ревитализацията* е една нова индустрия в подкрепа на устойчивото развитие, която включва иновации в социалната, културната, икономическата и екологичната област.

- *Ревитализация* е и общото динамизиране на развитието на конкретна територия чрез споделяне на ресурси, умения, знания и време в дефинирана стратегическа рамка – система от стратегически цели, приоритети и мерки.

За целите на изследването приемаме, че **ревитализацията е интегрирана интервенция (в социалната, икономическата, екологичната и културната област) за о(б)живяване, реконструкция и обновяване на градски устройствени зони /в случая междублокови пространства/ в общ интерес, вкл. за по-качествени и пълноценни обитаване, бизнес, транспорт и комуникации, отдих и развлечение.**

Реализацията предполага интегрирани инвестиции, чрез които да се осигурят необходимите условия и предпоставки за устойчиво развитие във всички негови аспекти сега и в бъдеще.

Процесът – „отворени иновации“ за ревитализация на пространството, на общността и на връзката между тях

Предполагаме, че конструирайки физическо пространство и увеличавайки достъпа до блага и услуги, т.е. като го ревитализираме/социализираме, увеличаваме не само физическия, но и социалния капитал.

Така, следвайки „Теорията на счупените прозорци“ на канадския социолог *Малкълм Гладуел*, представена в книгата му „Повратна точка“ [Gladwell, M. 2000.], можем да предположим, че възстановявайки междублоковите пространства, можем да ревитализираме общността...

Целта е *системна промяна* – постигане на устойчиви и жизнеспособни МБП. Управлението на градската промяна в тази връзка включва както планиране, проектиране и визуализиране на избраните интервенции, така и моделиране на изграждането на общност, респ. прилагане на интегриран подход за градско обновление.

Иновацията следователно, е свързана както с концепцията за преобразуването на физическата среда, така и с решаването на твърде сложна задача – създаването на общност чрез архитектурно-урбанистични похвати и чрез устойчиви във времето решения за пространството, за общността и за ресурсите.

Най-подходящият научен метод за изпълнението на горните научно-приложни задачи, свързани с ревитализацията на МБП, е методът на „отворените иновации“. *Чесброу* определя отворената иновация като „целенасочено използване на входящи и изходящи потоци на знание за ускоряване на вътрешните иновации, и разширяване на пазарите за вътрешно използване. Отворените иновации е парадигма, която предполага, че предприятията могат и трябва да използват външни и вътрешни идеи, и вътрешни и външни пътеки към пазара“ [Chesbrough, H, 2003].

„Отворените иновации“ могат да бъдат характеризирани като интерактивно създаване на стойност в рамките на интеграционния процес между организацията, нейните целеви клиенти и водещи потребители, за да се генерира и ускори взаимното споделяне на знания.

„Отворената иновация“ първоначално е разбрана и изпълнявана като набор от сътрудничества между две организации, които отварят вътрешния иновационен процес. Днес, ние сме свидетели на много случаи, в които концепцията е използвана за регулиране на значителен брой участници с множество роли в иновационния процес.

„Отворената“ иновация, следователно, изисква създаването на общо пространство за среща на различни актьори и заинтересовани страни – както производители на знания и на изследователски продукти и технологии, така и техни потенциални потребители или просто засегнати групи и лица.

Необходима е *синергията на три вида отворени иновации*:

1. Отворена иновация за ревитализация на пространството чрез **потребителски ориентиран дизайн**, който е холистичен метод, отчитащ всички фактори и взаимодействия, влияещи на контекста, в който се предоставя услугата или се проектира социално въздействие. Той синтезира някои основни методи като включване на заинтересованите страни в иновациите, създаване и тестване на прототипи на различни решения. Следователно, той може да се операционализира като дизайн за проектиране на социално въздействие, като процесът на интервенция се разделя на различни части (виж схемата по долу), а изпълнението може да бъде проследено в контекста на различните партньорски условия.

Разбира се, тук трябва да се имат предвид ограничената рационалност на избора на хората и социалните им предпочитания, за да се вземат окончателни решения. Неслучайно един от авторите на идеята за **архитектура с отворен код** говори за „внимателно ангажиране с политиката“ и обръща внимание върху пре-

дизвикателствата, рисковете и възможностите при участието на гражданите в архитектурни решения. [Schaban-Maurer, B. 2013]

2. Отворена иновация за ревитализиране на общността, чрез **плейсмейкингът/PlaceMaking**, който е многомерен подход към планирането, проектирането и управлението на обществените пространства. Той представлява специално фокусирано върху общността градско развитие, което отчита различните културни идентичности и е ориентирано към щастието и благосъстоянието на хората. Възниква като движение, което бързо набира популярност в Европа и САЩ, и предизвиква гражданското общество активно да участва в процеса по сътворяване на атрактивни публични места. Процесът започва с интегриране на мнения, превеждането им във визия и план, и последователно изпълнение на плана.

Концепцията за създаване на място – Плейсмейкинг/PlaceMaking се появява през 60-те години, когато писатели като *Джейн Джейкъбс* и *Уилям Х. Уайт* предлагат впечатляващи идеи за проектиране на градове, обслужващи хора, а не само за автомобили и търговски центрове. Работата им се фокусира върху важноста на оживените квартали и привличането на хора в публичните пространства. Джейкъб защитава гражданската собственост върху улиците, а Уайт подчертава важните елементи за създаване на обществения живот в публичните пространства. [Project for Public Space]

„Правенето/създаването на място“ вдъхновява хората колективно да си представят и преосмислят обществени пространства. Той е продължителен процес на сътрудничество, който засилва връзката между хората и местата, които споделят. Акцентът на вниманието при него е върху физическите, социалните и културните идентичности.

Членовете на общността участват в целия процес на урбанистично планиране, започвайки от вземането на решения и стигайки до реализирането на дадена стратегия. Аргументът е, че това е ключово условие за изграждането на социално и прос-

транствено устойчива, хармонична и жизнена градска среда, както и за консолидирането на самата общност.

3. Отворена иновация за регенериране на ресурсите, посредством възможностите и услугите на **комуникативно планиране/съвместно планиране.**

Например, търсейки решения за енергийна ефективност, можем да се обърнем към метода на „отворените иновации“, планирайки, заедно със заинтересованите страни, определени интервенции. Причината е, че този процес на избор измежду различни алтернативни решения осигурява постигането на консенсус и може да добави стойност в ревитализиращото се МБП. Например, сътрудничество между творческите индустрии, индустриите за здравословен начин на живот и ИКТ, както и избор на нови енергоспестяващи решения.

Освен това, този метод е съвместим и с другите два подхода – потребителски ориентирания дизайн и правенето на място/плейсмейкинг, като и логично ги допълва. Планирането с участието на заинтересованите страни води до тяхното повишено чувство на самоуважение, самореализация и собственост. В допълнение, ориентацията към изпълнение на общи цели подобрява релевантността и качеството на работа и може да се прилага в широк кръг от ситуации

Обстойното проучване на капацитета за развитие на подобен вид иновации е съществен елемент от изследователския процес. То дава възможност да се изгради научно-методичната основа, върху която в следващи проекти да се осъществи на практика експерименталното прилагане на т.нар. „жива лаборатория“ в процеса на ревитализиране на МБП.

Заклучение

Последните проучвания в областта на архитектурата с отворен код се ориентират към „дизайн на социалното въздейст-

вие”, „дизайн на обществения интерес”, „отворена архитектурна мрежа”, като по съответни начини комбинират дизайнерската практика и социалните услуги. Надеждата е, че така може да се избегне трагедията на публичните блага, за която стана дума в началото на този текст.

Както казва Ян Геел: „В едно общество, което все повече се приватизира с частни домове, коли, компютри, офиси и търговски центрове, публичният компонент на нашия живот изчезва. Все по-важно става... да можем да се срещнем с нашите съграждани лице в лице... Общественият живот в качествените обществени пространства е важна част от демократичния и пълноценен живот” [Project for Public Space, **Jan Gehl**].

За решаването на проблема – натрупването на неравенства, решение може да се търси в превръщането им в предимства чрез трансформативна иновация. За целта е необходим синтез на три вида отворени иновации – за ревитализиране на пространството/архитектура с отворен код, за ревитализация на общността и за ревитализация на връзката между тях, респ. съвместно планиране за регенериране на ресурси.

Обединението на трите вида отворени иновации – потребителски ориентирания дизайн, плейсмейкингът и комуникативното планиране формират хардуера, софтуера и оргуера за ревитализация на МБП. С тяхна помощ създадената от архитектите Отворена модулна система „О-модус“ за временно преместваеми обекти с елементи (Каталог) и сценарии (по три за всяко междублоково пространство), ще даде възможност на заинтересованите страни да избират модули, и да комбинират различни варианти.

В заключение – жизнеността на модела определено зависи от ключовите за ангажирането на ползвателите на МБП *въпроси за правата и собствеността*. Само ако хората и техните обединения, напр. сдруженията за етажна собственост, бъдат *овластени* да определят процеса на ревитализация на МБП, ще има устойчивост. Ако са ангажирани чрез личния си интерес,

ползвателите могат да развият ревитализацията като социално приемлива – екологосъобразна, икономически жизнеспособна, – т.е. като интегрирана интервенция в общ интерес, превръщайки неравенствата в предимства.

БЕЛЕЖКИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Понятието и терминът произлизат от есето от 1833 година на викторианския икономист Уилям Форстър Лойд, (**Lloyd, William Forster (1833)**). *Two lectures on the checks to population*. England: Oxford University. Retrieved 2016-03-13), който използва хипотетичния пример с ефекта от нерегулираното потребление за пасище на общите земи на едно село (тогава наричани разговорно „*the commons*”). Столетие по-късно понятието придобива широка гражданственост благодарение на есето на еко-лога Гарет Хардин от 1968 година (**Hardin, G (1968)**). „The Tragedy of the Commons”. *Science*. 162 (3859): 1243–1248. doi:10.1126/science.162.3859.1243)
2. **Bourdieu, P. et. Al.** (1993): *Das Elend der Welt. Zeugnisse und Diagnosen alltaeglichen Leidens an der Gesellschaft*. Paris.
3. **Banefield, E.** (1958) *The Moral Basis of a Backward Societ*.
4. **Gladwell, M.** (2000) *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference*, Little Brown.
5. **Chesbrough, H.** (2003) *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*. Boston: Harvard Business School Press.
6. **Schaban-Maurer, B.** (2013) *Rise of the Citizen Practitioner: A Phronesis-Based Approach to Citizen Engagement and Social Policy*, December 27.
7. Project for Public Space, https://www.pps.org/reference/what_is_placemaking/
8. Project for Public Space, Jan Gehl, <https://www.pps.org/reference/jgehl/>